

בחלקו השני של הספר (פרקים יג-לא), מתפלמס הרמב"ם עם העמדה ההופכית, זו של אריסטו, המצדדת בחוקיות סגורה של הטבע, ובשל כך מאמינה בקדמות העולם (כלומר, היא מאמינה שהעולם לא נברא יש מאין אלא תמיד היה קיים מתוקף חכמתו וקיומו הנצחי של אלוהים).

הרמב"ם מפרך שיטות אלה בנימוקים פילוסופיים שונים ומבסס עמדת בניינים, שהיא לדעתו עמדת היהדות. לשיטתו, יש להאמין בבריאת העולם, כפי שמורים פשטי המקראות, ועם זאת יש להחזיק בדעה ש"לנמנע טבע קיים". כלומר, שיש חוקיות לטבע. ישנם דברים אפשריים וישנם דברים שאינם אפשריים. מלבד מקרים בודדים, שבהם אלוהים מבקיע את גבולות הטבע במקומות ואירועים נקודתיים באמצעות ניסים, אין חריגה מהטבע הקיים.

אך כיצד אפשר להחזיק את החבל משני קצותיו? כיצד ניתן להאמין בחידוש העולם מצד אחד, ומצד שני לדגול ביציבותם של חוקי הטבע? אם אלוהים ברא את הטבע יש מאין, מדוע שהטבע לא ישתנה לאחר מכן? כאמור, הרמב"ם מנסה להסביר זאת באמצעות הפילוסופיה, אך דומה שלא צריך לשוט רחוק בים המחשבה כדי למצוא את התשובה. התורה עצמה מספקת לכך הסבר סיפורי, נרטיבי, המתואר בפרשת נוח.

לא מעט פרשנים וחוקרי מקרא כבר עמדו על הדמיון שיש בין סיפור המבול ובין סיפור בריאת העולם. על פי פרק א' בספר בראשית, העולם נברא בשלבים, בסדר של יום אחר יום, כאשר הבסיס לבריאה הוא פעולת ההבדלה. אלוהים מבדיל בין אור לחושך, בין מים עליונים לתחתונים, בין יבשה לים, בין מינים של בעלי חיים ובין האדם. התהליך כולו מוצג בפעולה של יציאה מתוהו ובוהו אל הסדר. זהו סוד החיים. בדרשה הקודמת טענו שזהו הבסיס לחשיבה המוסרית שלנו - ההבחנה בין אלמנטים שונים בחיינו ושימוש בהם על פי ייעודם העצמי.

המבול השמיד את הבריאה בדיוק בדרך ההפוכה, באמצעות הפרת הסדר וההבדלה. במבול, נפתחו ארובות השמים ונבקעו מעיינות הארץ, וכך התערבבו המים העליונים עם המים התחתונים ושטפו את היקום. המים עלו על היבשה ושם הטביעו את האדם, החי וכל הצומח. כפי הנראה, באותו זמן גם נעצרה תנועתם של גרמי השמים. כך שב לשורר

בראשית היתה הברית (לפרשת נוח)

מבחינה פילוסופית, יש סתירה מובנית בין האמונה בבריאת העולם יש מאין ובין האמונה בחוקיות הטבע. להאמין בשתייהן יחד זהו פרדוקס. שכן, מעת שאנו מאמינים שאלוהים ברא את העולם יש מאין על פי רצונו וחידוש מציאות שלא היתה קיימת קודם, אין כל מניעה תיאורטית שהוא לא יעשה זאת שוב - ישנה את העולם או יברא עולם אחר במקומו. על פי תפיסה זו, אין באמת חוקים קבועים לטבע. הכל אפשרי.

מנגד, אם אנו משוכנעים שחוקי הטבע שרירים וקיימים, ומה שהיה אפשרי או בלתי אפשרי אתמול יהיה גם אפשרי או בלתי אפשרי מחר, אנו בעצם מגבילים את כוחו של אלוהים להתערב בטבע. ואם אלוהים אינו מתערב בטבע, קשה לקבל שהוא חידש אותו בתהליך בריאה פלאי של יש מאין.

סתירה זו עשויה להיראות בעיני רבים כיום כארכאית ולא-מעניינת (כתוצר ישיר של חוסר הפופולריות ממנו סובלת התיאולוגיה), אבל מסתבר שהיא העסיקה לאורך מאות רבות של שנים את מיטב הפילוסופים בעם היהודי ובעולם כולו. אחד הבולטים שבהם היה הרמב"ם.

בחלקו הראשון של ספרו הפילוסופי 'מורה הנבוכים' (פרקים עא-עו), מתפלמס הרמב"ם עם זרם פילוסופי מוסלמי בשם הכלאם (הוגיו נקראו 'מותכלמון', ובעברית המדברים), שסבר כי אין חוקיות בטבע. הכל הוא מקרי, ומה שהיה נכון אתמול לא בטוח שיהיה נכון מחר. שיטתו נבעה מאמונה חזקה בקיומו של אלוהים שחידש את העולם בעבר, והוא מחדשו בכל עת.

אך אלוהים לא עשה זאת. לצד הבאת המבול אלוהים החליט בכל זאת להציל משהו מן הקיים. הוא כרת ברית הצלה עם נוח ובכך שימר משהו מהשושלת האנושית. הוא הגן על קבוצה מדגמית של בעלי החיים וכך שימר את עולם החי. מהמשך הפרשה אנו למדים שגם הצומח לא הושמד כולו – היונה הביאה אל תיבת נוח עלה זית שלא הושמד במבול. לאחר היציאה מן התיבה, הרחיב אלוהים את בריתו לכלל האנושות והעולם. הוא התחייב בפני נוח שיותר לא ישמיד את האנושות בעקבות חטאיה. התחייבות ניתנה גם ביחס לטבע, כשאלוהים קיבל על עצמו לא לשנות עוד את סדריו בעקבות מעשי האדם (ח, כא-כב):

ויאמר ה' אל ליבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם... עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבותו.

מהלך זה מציג בפנינו את ההבדל הגדול והעמוק שבין הבריאה שטרם המבול ובין הבריאה שלאחר המבול. בבריאה שטרם המבול, הטבע היה כפוף להתנהגות האדם, והוא השתנה בכל עת שהאדם חטא. האדמה קוללה בגלל חטא אדם הראשון ואף קין היה ארור מן האדמה. אלוהים היה יכול להחליט באחת על מבול, ששינה את כל סדרי הטבע. בבריאה שלאחר המבול, לעומת זאת, ניתנה הבטחה מאת האלוהים שהטבע לא ישתנה יותר. גם אם האדם יחטא, תנועתם של גרמי השמים לא יופסקו, עונות השנה ימשיכו להופיע בסדר הקבוע שלהן, וחוקי הטבע יישארו קבועים. גם בני אדם חוטאים ימשיכו לחיות ולהתקיים. למעט במקומות ובזמנים חריגים, אלוהים לא יתערב עוד. ליבם של הרשעים ימשיך לפעום, הדשא ימשיך להיות ירוק והשמש תמשיך לזרוח. הסדר הטבעי יישמר.

בעולם קבוע, בו הטבע איננו מעניש את האדם על מעשיו ואיננו נענש עימו, אין מי שיציל את האדם מדרכו הרעה אלא האדם עצמו. לכן כרוכה בריתו של אלוהים עם האדם והעולם בפרשת נוח יחד עם מצוות בני נוח. רק בעולם קבוע ואדיש שייך לצוות את האדם. במקום בו הטבע נאלם, אלוהים צריך להשמיע את קולו המצווה.

סיפור המבול מהווה אפוא נקודת מפנה לא רק בהיסטוריה אלא גם בטבע העולם. הוא

תוהו ובוהו בעולם, כפי שהיה בראשית הבריאה. העולם המסודר התכנס אז כולו אל תיבתו הקטנה של נוח, שהיתה כמעין מיקרוקוסמוס בליבו של הכאוס.

עם שוך המבול חזרה הבריאה להתקיים. הגשם פסק והמעיינות נסגרו, היבשה החלה להיראות, ונוח יצא מן התיבה עם משפחתו ועם כל החיות, והארץ התמלאה בכל יצורי החי. בשלבים דומים לסדר בריאת העולם בפרשת בראשית, חזר העולם להתקיים בפרשת נוח. הסדר חזר לשרור. העולם נברא מחדש בבריאה שנייה.

אבל עם כל הדמיון בין סיפורי הבריאה, יש הבדל מרכזי ביניהם. ביטוי אחד שמופיע לראשונה בפרשת נוח, מגלה לנו שמדובר בבריאה אחרת, השונה באופן קטגורי מן הבריאה הראשונה. אם הבריאה הראשונה – יש מאין – היתה מבוססת על המושג **בראשית**, הבריאה השנייה בסיפור המבול מבוססת על **ברית**.

הברית מופיעה כבר בראשית פרשת נוח, עם ההבטחה של אלוהים לנוח: "והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה" (ו, יח). לאחר היציאה מן התיבה (ט, ח-יז) נותן אלוהים את הבטחתו שלא יהיה עוד מבול על הארץ, וגם כאן הדבר מבוסס בברית – זו הקשת אשר תיראה בכל עת שעננים יורידו גשם כבד על הארץ. באופן שאינו מקרי, המילה ברית חוזרת בדבריו של אלוהים כאן שבע פעמים – מספר טיפולוגי מבחינה ספרותית:

ויאמר אלוהים אל נח ואל בניו אתו לאמר. ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם... והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ.

אם הבריאה הראשונה סימלה את הבראשיתיות, את היציאה מן האין אל היש, את המעבר מהתוהו ובוהו אל הסדר, הבריאה השנייה מסמלת את ההפך מכך – את הברית, את שימור הקיים ואת קשר הנאמנות וההתחייבות שבין אלוהים והעולם כולו. הרי יכול היה אלוהים לברוא את העולם מחדש. לא להציל אף בעל חיים, ולהמתין עד פטירתו של נוח (או לעשות לו כפי שעשה לחנוך, שנעלם באופן מסתורי מן העולם) כדי להביא את המבול, ואז לברוא הכל מחדש, מאפס – את הטבע כמו את האדם.

את הקשרים שטווינו עם הקיים ולהיות נאמנים להם. לשם כך עלינו להתגבר לא פעם על הדחפים והיצרים שלנו, להשתלט על לבנו, ולהטיל על עצמנו הגבלות ואיסורים, שיצמצמו את מרחב הפעולה שלנו בטווח הקצר אך יעמיקו את הקיום שלנו בטווח הרחוק. כך בונים משפחה. כך מבינים יותר את טבע העולם. כך בונים כל דבר בר-קיימא בעולם. הבריתות שאנו כורתים בחיינו הן שמאפשרות לנו להתקדם בצעדי ענק בתוך המסגרות המצומצמות של חיינו.

בראשית וברית, החופש והמחויבות, ההוספה וההעמקה, הם יחד בוראים לנו את העולם. הם שמאפשרים לנו לחלום על עתיד טוב יותר מבלי לאבד את אחיזתנו במוכר ובידוע. הם שגורמים לנו להאמין בחידושו של עולם אבל גם לקבל את חוקי הטבע. הם שקוראים לנו לשאוף אל הכי גבוה שניתן אבל מבהירים שאת שלמותנו עלינו לחפש גם ואולי בעיקר בתוך מערכות היחסים הקיימות של חיינו. שם, בתוך התיבה הקטנה של חיינו, מצוי עולם מלא.

מעביר אותנו מעולם שמשנתה ומתחדש בכל עת, כפי שתפסו המותכלמין, אל עולם עם חוקי טבע קבועים ולא משתנים, כדעת אריסטו. פרשת בראשית, הבריאה הראשונה, ביססה בנו את ההכרה בבריאה יש מאין, את מושג הבראשית ואת אלוהים הכל-יכול. פרשת נוח, הבריאה השנייה, היא שהעניקה לנו את הטבע הסגור בחוקיותו, את מושג הברית. הסתירה הפילוסופית שבה פתחנו נפתרה. התורה מספרת לנו שני סיפורים.

אבל העניין כאן איננו רק תיאולוגי. התורה איננה רק מבקשת ללמדנו כאן דבר מה אודות העולם ואודות אלוהים, אלא בראש ובראשונה היא מפנה את הסיפור אלינו, בני האדם. כברואים בצלם אלוהים, וכשליטים על העולם הנברא, ביכולתנו ללמוד מסיפור בראשית וסיפור הברית עיקרון קיומי ומוסרי, הנוגע להתנהלות חיינו.

בריאית העולם של בראשית לימדה אותנו את כוחו של החידוש. כמו אלוהים, גם אנו יכולים להחליט להתחיל מבראשית, לצאת מן התוהו ובוהו אל סדר עולמי, לברוא אור מתוך חושך ולגלות יבשות שלא היכרנו. גם אנו יכולים לחלום על שחר חדש ועל יום אחר. כוח הבראשית שבבריאה הוא שקורא לנו לא להסתפק בקיים אלא לשאוף להגשים את חלומותינו, ואפילו הפרועים ביותר.

בריאית העולם של פרשת נוח משיבה אותנו אל קרקע המציאות. היא מלמדת אותנו שקיומו של העולם טמון לא רק בבראשית כי אם גם בברית, לא רק בחידוש המוחלט אלא גם ואולי בעיקר בנאמנות ובמחויבות שלנו לקיים ולקבוע. היא אומרת לנו שאיננו צריכים כל הזמן לחפש כיצד אנו בוראים את עצמנו מחדש אלא קוראת לנו לדבוק בקשרים הקיימים שלנו עם סביבתנו ושם למצוא את שלומתנו.

אולי זו הסיבה לכך שבניגוד לסיפור הבריאה של בראשית, שם נוצר האדם לבדו, בסיפור הבריאה של נוח, כל משפחתו של נוח ניצולה יחד מן המבול ויוצאת יחד מן התיבה. אלוהים כמו אומר לנו שאין הוא צריך לחדש דבר ביציאתו מן התיבה. אין הוא צריך להביא עוד ילדים לעולם. כל שעליו לעשות הוא לחזק את קשריו הקיימים עם משפחתו ולהכווין את ילדיו לייעודם, ליישוב נכון של הארץ.

אבל כדי שניתן יהיה לעשות זאת עלינו לאחוז בברית. הברית קוראת אותנו להעמיק